

OVOZ BUZILISHINING ETIOLOGIYASI

Karimova Zulfiya Abduraxmonovna

Alfraganus Universiteti Pedagogika va
psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Xo'jamuratova Xadicha

Alfraganus Universiteti Pedagogika
fakulteti Maxsus pedagogika (logopediya)
yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ovoz buzilishlari — bu fonatsion (tovush chiqarish) faoliyatining turli omillar ta'sirida buzilishi natijasida yuzaga keladigan patologik holatlardir. Ushbu buzilishlarning etiologiyasi murakkab va ko'p omilli bo'lib, ular organik (yallig'lanish, o'smalar, nevrologik kasalliklar) va funktsional (psixogen, zo'riqish) sabablar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Ovoz buzilishlari orasida disfoniya, afoniya, fonasteniya kabi shakllar keng tarqalgan. Mazkur annotatsiyada ovoz buzilishlarining asosiy sabablari, ularning patogenezi va klinik ko'rinishlari qisqacha yoritilgan. Etiologik tahlil ularni oldini olish va samarali davolash choralarini tanlashda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: ovoz buzilishi, etiologiya, disfoniya, afoniya, funktsional ovoz buzilishi, organik sabablar, laringit, nevrologik omillar.

"Etiologiya" termini grekcha so'zdan olingan bo'lib, (etio - sabab, logos fan, o'rganish) sabablarni o'rganuvchi fan ma'nosini bildiradi. Sababiyat muammosi qadim-qadimdan insoniyat e'tiborini o'ziga qaratib kelgan. Sabablar haqidagi fan sifatida etiologiyaning rivojlanishi tibbiy va tabiiy fanlar qatorida umumiy ilmiy taraqqiyot bilan

uzviy bogʻliqdir. Bundan tashqari "etiologiya" tushunchasining oʻzi falsafiy kategoriyalardan biri boʻlib hisoblangani sababli, falsafaning rivojlanishiga uning ham aloqasi bordir.

Yirik patafiziolog I.V. Davidovskiyning tadqiqotlari bu muammoni hal qilishga katta hissa qoʻshdi. Uning yozishicha: "Har qanday asl mazmun sabablardan boshlanib keladi, ya'ni kauzallik va determenizm tushunchalaridan boshlanadi. Bu ikki bir-biriga bogʻliq, biroq har xil tushunchalar ikki tomonlama talqin etiladi. Birinchi tomondan sababiyat haqida, ya'ni sabab-oqibat munosabatlari sifatida sharhlansa (aslida "etiologiya" tushunchasining mazmuni shunday boʻlishi kerak), ikkinchi tomondan hodisalar mohiyatini bilish haqida, ya'ni uning asosida yotgan qonuniyatlarni bilish sifatida sharhlanadi".

Nutq buzilishlari etiologiyasi muammosi kasalliklarni keltirib chiqaruvchi sabablar haqidagi umumiy ta'limotlar singari uzoq tarixiy rivojlanish yoʻlini bosib oʻtdi. Qadimgi grek faylasufi va shifokori Gippokrat (er. av. 460-377-y.) bir qator nutq buzilishlarining sababini koʻrsatib oʻtgan.

Nutq buzilishlari etiologiyasi masalasi XX asrning 20-yillaridan jadal ishlana boshlandi. Bu yillarda tadqiqotchilar ilk bor, kelib chiqish sabablariga qarab nutq buzilishlarini tasniflashga urindilar. S.M. Dobrogayev (1922) nutq buzilishlari sabablari orasida quyidagilarni ajratib koʻrsatgan:¹

1. Oliy nerv faoliyati kasalliklari.
2. Anatomik nutq apparatida patologik oʻzgarishlar.
3. Bolalikdan tarbiyaning yetishmaganligi.
4. Organizmning umumiy nevropatik holati.

M.Ye. Xvatsev ilk bor nutq buzilishlari sabablarini ichki va tashqi omillarga ajratdi. Shu bilan birga u organik (anatomo-fiziologik, morfologik), funksional (psixogen), ijtimoiy-psixologik va psixo-nevrologik sabablarni ajratib koʻrsatdi.

¹ Rogov Ye.I. Настольная книга практического психолога: Учеб. пособие, V 2kn. – Z – ye. – M.: Gumanitar. Izd. Sentr VLADOS, 2000. – Kn. 1: Sistema raboty psixologa s det'mi raznogo vozrasta. 346 – 353 b.

Organik sabablarga homiladorlik davrida, tugʻruq paytida va tugʻruqdan soʻng bosh miyaning yaxshi rivojlanmasligi va jarohatlanishi, shuningdek, nutq periferik organlaridagi turli xil organik buzilishlar kiritilgan. Organik buzilishlar markaziy (miyaning jarohatlanishi) va periferik sabablarga (eshituv organi jarohatlanishi, tanglay yoriqligi val artikulatsion apparatning boshqa morfologik oʻzgarishlari) ajratilgan.

Funksional sabablarni M.Yc. Xvatsev, I.P. Pavlovning taʼlimoti orqali tushuntiradi. Bu taʼlimot markaziy nerv sistemasida qoʻzgʻalish va tormozlanish jarayonlarining oʻzaro munosabatini buzilishi haqida boʻlib, M.Ye. Xvatsev bu orqali organik va funksional, markaziy va periferik sabablarning oʻzaro munosabati mavjudligini taʼkidlaydi.

Psixonevrologik sabablarga u aqli zaiflikni, xotira, diqqat buzilishini va boshqa psixik jarayonlar buzilishini kiritgan.

M. Ye. Xvatsev ijtimoiy-psixologik sabablarga ham katta eʼtiborni qaratgan va buning ostida atrof-muhitdagi turli xil yomon taʼsirlar yotganini tushuntiradi.

Biologiya, embriologiya, nazariy tibbiyot sohalarida soʻnggi 10 yillikda qoʻlga kiritilgan katta yutuqlar, tibbiy genetika, immunologiya va boshqa fanlarning erishgan yutuqlari nutq buzilishlari etiologiyasi haqida chuqurroq tasavvurga ega boʻlish imkonini berdi va ularning kelib chiqishida ekzogen (tashqi) va endogen (ichki) zararlarning ahamiyatini koʻrsatdi.

Nutq buzilishlarining faqat organik (markaziy va periferik) sabablarini ajratmasdan, balki funksional sabablarni ham ajratish, nutq buzilishi mexanizmini bola organizmiga koʻrsatadigan taʼsirini tushunish ham kerak. Bu nutq buzilishlarini korreksiyalash uchun toʻgʻri yoʻl va metodlar tanlash, ularni oldindan aytib berish va oldini olish uchun ham muhimdir.

Evolutsion-dinamik yondashuv va psixikaning shakllanishi jarayonida biologik va ijtimoiy dialektik birlik tamoyili, nutq buzilish etiologiyasini oʻrganish uchun asos boʻladi. Bu aspektda bola nutqiy faoliyatining rivojlanishi uning markaziy nerv sistemasi (MNS)

ning yetuklik darajasiga qarab belgilanadi va ma'lum darajada bolaning tashqi olam bilan o'zaro munosabati xususiyatlariga ham bog'liqdir.

L.S. Vigotskiy ishlab chiqqan psixik rivojlanishining konsepsiyasi, bolalik davrida nutq rivojlanishi buzilishining sababini o'rganishda metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Psixika rivojlanishining atrof- muhit ta'siri bilan bog'liqligini tushuntira turib, u "rivojlanishning ijtimoiy vaziyati" tushunchasini kiritdi. Bu o'z navbatida rivojlanishning ichki jarayonlari va tashqi sharoitlarni o'zida namoyon etadi.

Funksional nutqiy tizimning yetilishi asosida afferentatsiya yotadi, ya'ni turli analizatorlar orqali tashqi olamdan signal olish. Birinchi navbatda eshituv analizatori turli xil signallarni va eng avvalo, nutqiy signallarni qabul qiladi. Eshituv afferentatsiyasining manbayi bo'lib, bola bilan muloqot qiluvchi katta odam hisoblanadi. Shunga bog'liq ravishda nutqiy muhit va nutqiy muloqotning roli juda kattadir va ularning yetishmovchiligi nutq shakllanishini buzuvchi asosiy sabablardan biri bo'lishi mumkin.

Nutq buzilishlari etiologiyasining muhim muammolari quyidagilardir:

1. Miya jarohatlanishi vaqti, xarakteri va o'chog'ini hisobga olgan holda po'stloq genezi (alaliya, afaziya) sistemali nutq buzilishlari sababini o'rganish.
2. Turli xil ko'rinishdagi nutq buzilishlarining kelib chiqishida nasliy omillar rolini aniqlash.
3. Duduqlanishning turli xil shakllarini keltirib chiqarishga moyil sharoitlar va sabablarni batafsil o'rganish.
4. Nutq buzilishlarining tarqalganligi va uning sabablari haqida statistik ma'lumotlarni o'rganish.

Shuningdek, nutqning funksional buzilishlariga quyidagilarni ham kiritish mumkin:

1. Bola organizmiga zararli ta'sir ko'rsatishi bilan bog'liq buzilishlar.
2. Umumiy, jismoniy zaiflik, chala tug'ilish yoki to'la shakllanmagan homilalik bilan shartlangan yetishmaganlik.

3. Ichki organlarning turli kasalliklari, raxit, moddalar almashinuvining buzilishi.

Nutq buzilishlari etiologiyasida ona va homila qonining immunologik jihatdan mos kelmasligi ham muhim rol o'ynaydi (rezus-omil, eritrotsit antigenlari bo'yicha). Rezus yoki antitelo guruhlari yo'ldosh orqali o'tib homila eritrotsitlarining bo'linishini keltirib chiqaradi.

Ekzogen-organik omillar deganda bola MNS ga va bola organizmiga yaxlit ta'sir etuvchi turli xil zararli ta'sirlarni tushunamiz. Bu omillarning ta'sir etish vaqtiga qarab quyidagilarga bo'linadi:

1. Homilalik, ya'ni (perinatal) bolaning ona qornidaligi vaqtidagi ta'sirlar.
2. Tug'ruq vaqtidagi jarohatlar (natai).
3. Turli xil zararli omillarning tug'ruqdan keyingi davrda ta'siri (post- natal).

Ko'pincha homilalik patologiyasi tug'ruq paytida bola nerv tizimining jarohatlanishi bilan qo'shib yuzaga keladi. Bunday uyg'unlashuv zamonaviy tibbiy adabiyotlarda "perinatal patologiya" termini bilan belgilanadi.

Xulosa: Demak hozirgi kunda homiladorlikdan boshlap parvarish qlinmagan sog'lom hayot tarziga rioya qilmagan onalarning farzandlari ovoz buzilishi, nutq kechikishi, o'z tengdoshlaridan orqada qolishi kabi ko'pgina xavf-xatarlar qamrovida bo'ladi. Xulosa qilib shuni aytishim mumkin aziz ota-onalar farzandlaringizga beetibor bo'lmang!

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ayupova.M.YU —Korreksion ishlar metodikasi Ma'ruza matni .T-2001
2. L.I. Belyakova, YE.A. Dyakova —Logopediya Zaikaniyel xrestomatiya -Eksmo-Pressl, 2001.References
3. M.Y.Ayupov. Logopediya. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. Darslik. Toshkent 2007.19 b

4. Mo'minova.L. (va boshqalar) Mahsus psixologiya. *Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma* 2-nashr«NOSHIR» Toshkent – 2016 15 bet
5. Xasanova.Z Korreksion pedagogika va logopediya. Ma'ruza matni. Termiz 2013.
6. Xolmuhammedova. O. «Nutq kamchiliklarini bartaraf etishning qulay va samarali metodlari» BMI. Jizzax 2011. 8 bet
7. Mo'minova.L. (va boshqalar) Mahsus psixologiya. *Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma* 2-nashr«NOSHIR» Toshkent – 2016 70 bet
8. M.Y.Ayupova. Logopediya. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. Darslik. Toshkent 2007.22 b